

6. STUDIJ USMJEREN NA STUDENTE

Usmjerenost studija na studente zavisi od brojnih faktora. Prije svega, tu podrazumijevamo neke kao što su polazna i fleksibilna koncepcija studija, izbor studenata, podjela i rad studenata u studijskim i studentskim grupama, kao i uvid u slične studije posjetom drugim univerzitetima.

6.1. Koncepcija studija usmjerenog na studente

Od osnivanja prvih univerziteta, te s razvojem univerziteta i univerzitetske nastave, postojale su različite koncepcije ili osnovne zamisli studija. Gledano kroz istoriju univerzitetske nastave pozicija i uloga studenata se mijenjala. Ona se kretala od objekatske, preko subjekatske, pa sve do ravnopravne pozicije i uloge u studiju. U današnje vrijeme postoji sve izraženija tendencija da se studiji sve više usmjeravaju na studente.

Blaženka Divjak ističe da je sveučilište usmjereno studentima jer:

- se nastavni plan temelji na opterećenju studenata, a ne nastavnika,
- su važni rezultati učenja, a ne sadržaji,
- metode rada stavljaju studenta u središte nastavnog procesa,
- većom slobodom kod izbora predmeta studenti kreiraju vlastiti put kroz studij,
- se studenti pripremaju za cjeloživotno učenje, zapošljavanje i samozapošljavanje (Divjak, prema www.unizg.hr).

Reformom visokog obrazovanja naglašavaju se i neki osnovni ciljevi tog procesa. Osnovni ciljevi Bolonjskog procesa s čijom se primjenom započelo su: staviti studenta u središte nastavnog procesa, smanjiti opterećenje studenata i kontinuirano pratiti rad studenata (www.csm.hr).

Reforma visokoškolskog obrazovanja u evropskim zemljama u kojoj su aktivno učestvovali brojni univerziteti, a koja je poznata kao Bolonjski proces, treba osigurati ravnopravan položaj studenata u Evropi tokom studija, ali i po završetku kada se uključe u svijet rada.

Od uvođenja Bolonjskog procesa postojale su brojne rasprave u svrhu razumijevanja i unapređivanja ovog procesa. Na jednoj od javnih rasprava dati su

sljedeći prijedlozi studenata za poboljšanje studija fizike: Redovne zadaće/kolokviji/seminari za sve kolegije, Grupni seminarski radovi, Praksa javnih izlaganja za profesorske smjerove, Interakcija pri predavanju, Mini-ankete o sadržaju predavanja, Obavezna pauza nakon svakih 45 minuta predavanja, Stvaranje web portala za nastavu, Povećanje dostupnosti resursa fakulteta, Uvođenje novih smjerova, Rotacija predavača na kolegijima, Veća otvorenost prema studentima, Aktivno uključiti studente u odluke koje ih se tiču i Javne ankete (www.rasprave.fizika.org).

Više od 100 predstavnika iz ministarstava, institucija, evropskih organizacija i studentskih organizacija okupilo se u junu 2003. godine u Oslu na seminaru čiji je domaćin bilo Norveško Kraljevsko ministarstvo obrazovanja i istraživanja, a ENSU, Nacionalne studentske unije Norveške (NSU i STL) i Vijeće Europe su djelovali kao suorganizatori. Zaključci ovog seminara bili su sljedeći:

- “Potrebno je dalje učešće studenata na svim nivoima odlučivanja; to učešće ne samo da treba biti zakonski dopušteno nego i efektivno podsticano osiguravanjem neophodnih sredstava za aktivno učestvovanje kako u formalnim, tako i u neformalnim pristupima.
- Ovo podsticanje može obuhvatati mehanizme identificiranja i potvrđivanja iskustava, nadležnosti i vještina koje se stiču u svojstvu studentskog predstavnika. Treba takođe zahtijevati da ostale zainteresirane strane efektivno učestvuju u motiviranju ne samo da se postane studentski predstavnik nego i da se učestvuje u izborima i u procesu odlučivanja.
- Dalje učestvovanje nosi sa sobom dalje odgovornosti i zahtjeve. Mehanizmi osiguranja odgovornosti, transparentnosti i protoka informacija prema drugim studentima trebaju biti prioriteta.
- Postoji etička obaveza predaje stečenog znanja tako da efektivno zastupanje studenata postoji nezavisno od smjene pojedinačnih studentskih predstavnika.
- Studentske organizacije trebaju dobiti podršku u prikupljanju finansijskih, logističkih i ljudskih resursa neophodnih za ostvarivanje jednakosti učestvovanja. Informirani i motivirani studenti su često sila koja stoji iza korisnih reformi umjesto da su puko zrno pijeska u pješčanom satu.
- Univerziteti koji osiguravaju studentsko učešće i studentske organizacije koje organiziraju to učešće moraju se smatrati pravim školama građanstva i faktorima razvoja društva, ne samo na lokalnom nivou nego i u okvirima međunarodne odgovornosti za solidarnost i saradnju. Ako je rad na ovom

nivou efektivan, onda će društvo stvarati pravo okruženje za institucije visokog obrazovanja a ne obratno. Imajući ovo u vidu, studenti se ne mogu smatrati pukim korisnicima ili klijentima” (www.see-educoop.net).

Postdiplomski magistarski studiji Supervizija i Menadžment u socijalnom radu takođe su bili usmjereni na studente. Na oba smjera u ovim studijama studenti su imali svoje predstavnike koji su bili članovi Vijeća postdiplomskog studija. Tako su svi studenti mogli prosljeđivati svoj glas, svoje sugestije i svoje prijedloge preko svog predstavnika u vijeću. Na ovaj način studenti su se direktno i indirektno dovodili u ravnopravan položaj sa ostalim studentima, nastavnicima, saradnicima, članovima projektnog tima, voditeljima smjerova studija i projekt-liderom. Brojne odluke oko svih organizacionih pitanja na ovim studijama bile su rezultat posrednog i neposrednog učešća studenata, kako putem sjednica Vijeća, tako i tokom studija (na seminarima i periodu između seminara).

Studenti su tokom studija često imali priliku da se studij usmjerava prema njima. Izlazilo se u susret studentskim interesovanjima, potrebama, pa čak i željama. Kao primjer navodimo: izbor pojedinih nastavnika, izbor mjesta i vremena održavanja seminara, promjene plana i programa rada na seminaru, mogućnost dogovora oko predispositnih obaveza, način organizovanja studentskih vježbi i supervizijske prakse, organizovanje dodatnih i dopunskih predavanja i vježbi, dogovor oko individualnih i grupnih konsultacija sa nastavnicima i saradnicima, i slični primjeri. Na ovaj način studenti su posredno sami na sebe usmjeravali studij kako bi isti što više prilagodili svojim obrazovnim potrebama, a i potrebama buduće profesije.

Ako se ponekad desilo i određeno nezadovoljstvo nekim od organizacionih pitanja studija studenti su imali mogućnost da reaguju, ali i da utiču na određene promjene. Tu mogućnost su imali na seminarskoj nastavi, ali i u periodu između dva seminara, i to putem formalnog i neformalnog obraćanja drugim studentima, nastavnicima, saradnicima, projekt-lideru ili nekom drugom učesniku ovih studija.

6.2. Izbor studenata (Drago)

6.3. Studijska grupa i studentske grupe

Proces učenja na postdiplomskim studijama osmišljen je tako da uvažava značaj i samostalnog učenja, ali i zajedničkog učenja obzirom da su dio ispitnih zadataka studenti obavljali sami (npr. pisanje individualnih radova „teorija-primjena-procjena“ ili prikaze stručne literature), dok su za obavljanje jednog dijela ispitnih zadataka bili upućeni na zajednički rad u grupi, izvještavajući npr. iz ugla uloge vođe grupe, zapisničara ili stranca u grupi o grupnom radu, kako sa aspekta nastavne materije tako i sa aspekta grupnih procesa. Pored toga što su u radnim grupama imali mogućnost da kroz međusobnu interakciju usvajaju nastavne sadržaje na pojedinim podmodulima, studenti su, istovremeno, razvijali i vještine kritičkog sagledavanja vlastite pozicije u grupi, te vlastitog doprinosa razvoju grupne dinamike i rasta u procesu učenja (pored usvajanja teorijskih znanja u određenoj oblasti, grupni rad je pomagao u osvješćavanju procesa u grupi i usvajanju onih načina rada i djelovanja u grupi koji su doprinosili kvalitetnijem izvršavanju radnog zadatka).

Shodno našem iskustvu, može se konstatovati da učenje u radnim grupama ima niz *prednosti*, od kojih su najvažnije sljedeće:

- radna grupa pomaže u situacijama kada je motivacija članova u opadanju, jer ostali članovi grupe mogu biti izvor podrške,
- studenti ponekada oklijevaju postavljati pitanja u razredu, stoga je to puno lakše učiniti u manjim radnim grupama,
- radne grupe podstiču kvalitetnije učenje jer su članovi upućeni na međusobno učešće i prezentaciju, pa ne žele razočarati jedni druge,
- članovi grupe slušaju i diskutuju informacije i koncepte za vrijeme radnog sastanka (ove aktivnosti dodaju značajnu auditornu dimenziju iskustvu učenja),
- jedan ili više članova grupe vjerovatno razumiju nešto što drugi ne razumiju,
- od drugih članova grupe mogu se naučiti vrijedne navike učenja,
- objašnjavanje informacija i koncepata drugim članovima grupe pomaže i jača sposobnost prezentiranja i
- učenje je ponekada dosadno, interakcija sa drugim članovima grupe može učenje učiniti zabavnijim.

Premda rad u grupi može biti vrlo pozitivno iskustvo u procesu učenja, postoje i određeni *zamke* koje treba izbjegavati:

- ne dopustiti da se radna grupa odalji od svojih zadatak i ciljeva,
- ne dozvoliti da radna grupa postane grupa za socijalizaciju/zabavu,
- ne dozvoliti da članovi grupe dolaze nepriremljeni,
- ne dozvoliti da radni sastanci postanu negativan forum za žaljenje na nastavnike i predmete i sl.,
- ne dozvoliti jednom ili dva člana grupe da dominiraju grupom (važno je da svi članovi grupe imaju jednake mogućnosti i šanse učestvovanja i napredovanja).

Istraživanja o grupnom radu pokazuju da se uloga profesora/predavača mijenja time što se vrijeme koje student provodi u učionici smanjuje, a individualno vrijeme za učenje povećava (Hammar Chiriac i Hempel, 2008). Zadatak nastavnika je da organizira rad studenata i konstruira radne zadatke. Pokazalo se da saradnja između studenata oko zajedničkog zadatka vodi ka boljim rezultatima. Sve grupe ne funkcionišu na isti način. Neke grupe nisu efikasne i tada nastaju problemi. Pojedinci u grupi ne preuzimaju svoju odgovornost i to usporava grupni rad. Problem je potrebno riješiti i ako grupa sama to ne uspije potrebna je intervencija profesora, asistenata ili tutora (nastavnog osoblja).

Zadaci koje grupa ima trebaju biti usklađeni i u duhu grupnog rada, tj. da je moguće raditi zadatak u grupi, i da je motivirajući i stimulirajući za studente. Ako studenti sami nisu uspjeli da se dogovore oko pravila i načina rada u grupi, i ako nisu uspjeli da riješe svoje unutrašnje grupne probleme, nastavno osoblje treba da im pomogne. Nastavnik treba da vodi računa kako su grupe konstruirane. Pri konstruiranju grupa na postdiplomskim studijama Menadžmenta i Supervizije u socijalnom radu u fokusu su bili različiti kriteriji ovisno o tome da li se radilo o radnoj grupi ili grupi za reflektiranje.

Iskustvo rada na postdiplomskim studijama Menadžment u socijalnom radu potvrđuje sve prisutnije stajalište da studenti najbolje i najkvalitetnije uče kada su aktivno uključeni u proces. Istraživači izvještavaju da, studenti koji rade u malim grupama, bez obzira na predmet izučavanja, nauče više o materiji koja se izučava i zadržavaju naučeno duže nego kada je isti nastavni sadržaj prezentiran u nekom drugom obliku poučavanja. Pored toga, studenti koji uče u ovakvim grupama su zadovoljniji svojim kolegama-studentima (Backman, 1990).

Ovom obliku učenja davana su različita imena, uz opasku da među njima, također, postoje određene razlike. Tako u literaturi susrećemo sljedeće termine: kooperativno učenje (cooperative learning), kolaborativno učenje (colaborative learning), zajedničko učenje (collective learning), zajednice za učenje (learning communities), vršnjačko učenje (peer learning), recipročno učenje (reciprocal learning), timsko učenje (team learning), studijske grupe (study groups) i radne grupe (work groups). Analizirajući njihove osnovne karakteristike Gross Davis (1993) navodi da je moguće izdvojiti tri osnovna tipa grupnog rada: neformalne grupe za učenje, formalne grupe za učenje i timovi za učenje.

Neformalne grupe za učenje su „ad-hoc“ i privremene grupe, u kojima se studenti grupišu za potrebne pojedinačne nastavne jedinice. Ove grupe mogu se formirati, na primjer, tražeći od studenata da se okrenu prema svom susjedu i provedu dvije minute diskutujući postavljeno pitanje. Grupe od dvoje do petoro mogu se formirati kako bi se riješio problem ili postavilo pitanje. Neformalne grupe mogu se organizirati u bilo koje vrijeme u razredu da se provjeri način na koji studenti razumiju nastavni materijal, da im se pruži mogućnost da primjene naučeno, te da se promijeni tempo rada.

Formalne grupe za učenje su formirane da izvrše određeni zadatak, poput laboratorijskog eksperimenta, pisanja izvještaja, izvođenja projekta ili pripreme prezentacije. Ove grupe mogu raditi u okviru pojedinačne nastavne jedinice ili u nekoliko radnih sedmica. Njihova karakteristika je da studenti rade zajedno dok ne završe zadatak i ne dobiju ocjenu za svoj projekat.

Studijski timovi su dugoročne radne grupe (obično se formiraju za period jednog semestra) sa stabilnim članstvom čija primarna odgovornost je da članovima pruži podršku, ohrabrenje i pomoć pri izvršavanju radnih zahtjeva i zadaća u okviru nastavnih predmeta. Studijski timovi, takođe, informišu one članove koji su iz nekog razloga propustili nastavu o predavanjima i dodijeljenim zadacima. U pravilu, što je veći razred i kompleksnija materija, utoliko su vredniji studentski timovi (Gross Davis, 1993).

Postdiplomski magistarski studiji Menadžment u socijalnom radu i Supervizija u socijalnom radu u suštini predstavljaju jednu studijsku grupu od 62 studenata (31 na menadžmentu i 31 na superviziji). Zbog različitog naučnog, ali i profesionalnog usmjerenja ovaj postdiplomski studij je imao dva smjera, odnosno *dvije studijske*

podgrupe. Jednu studijsku podgrupu činili su studenti menadžmenta, a drugu studenti supervizije u socijalnom radu.

Međutim, podjela studenata na dvije studijske podgrupe nije bila jedina grupacija studenata. Postojali su brojni svrsishodni razlozi za formiranje studentskih grupa unutar već spomenutih studijskih podgrupa. Tako su unutar studijskih podgrupa studenti bili podijeljeni na grupe za rad (za vježbe), za reflektiranje i za primanje supervizije - supervizijske grupe. Veličina studentskih grupa obično se kretala od pet do šest članova. Osnovna ideja vodilja za formiranje studentskih grupa bila je zbog zbližavanja studenata, razmjene iskustava i mišljenja, transfera iskustava i znanja sa jednih na druge, podsticanja saradničkog duha, unapređivanja kulture aktivnog slušanja, podsticanja nenasilne i nekonfliktne interpersonalne komunikacije, izgrađivanja socijalnog i naučnog identiteta menadžera i supervizora u socijalnom radu. Za održavanje grupe bitni su određeni preduslovi koji se tiču prirode ljudskih potreba. „Da bi se grupa održala i uspješno funkcionisala, nije dovoljno da budu zadovoljene individualne potrebe članova. Važno je i da aktivnošću koju upražnjavaju članovi grupe, podstaknuti svojim potrebama, dođe i do realizovanja opštih ciljeva grupe. Proizvodna grupa, na primjer, treba da proizvodi predmete radi čije proizvodnje je formirana i postoji. Za uspješno funkcionisanje grupe nije manje važno da grupni ciljevi budu prihvaćeni ciljevi i pojedinaca na čijem realizovanju oni rade“ (Rot, 2006, str. 130). Unutar grupe mogu se formirati i mijenjati stavovi. Postoje specifični faktori u vezi sa grupom, a koji se odnose na mogućnost formiranja i mijenjanja stavova. Specifični faktori su: čvrstina grupnih normi, kontrola održavanja grupnih normi, procjena vrijednosti članstva u grupi i status u grupi (Rot, 2003).

Grupe za rad (vježbe) bile su formirane i za potrebe rada na seminarima, ali i u periodima između seminara. Ove grupe su se formirale po kriteriju približne udaljenosti jednih od drugih, kako bi se studenti međusobno lakše sastajali i imali što manje putne troškove. Obično su to bile petočlane grupe koje su radne zadatke obavljali i na seminaru, ali i između njih. Najčešći razlozi grupisanja studenata u ove grupe, posebno izvan seminara, bili su zbog održavanja seminara pročitane literature (obje studijske podgrupe) i zbog održavanja vježbi sa studentima menadžmenta.

Na kraju svakog seminara aktivno učešće u svrhu reflektiranja i evaluacije održanog seminara imale su **grupe za reflektiranje**. Sastav ovih grupa bio je regionalno heterogen, odnosno u svakoj grupi bilo je studenata iz različitih regija BiH-a. Tako smo, na primjer, u sastavu jedne grupe za reflektiranje imali po jednog

studenta iz Mostara, Sarajeva, Tuzle, Banjaluke, Prijedora i Bihaća. Ovo su obično bile šestočlane grupe, a na svakom seminaru bilo je pet ovakvih grupa u okviru jedne studijske podgrupe (menadžmenta ili supervizije).

U studijskoj podgrupi Supervizija u socijalnom radu bile su formirane *supervizijske grupe* studenata. Ove grupe studenata su, u stvari, primale superviziju od metasupervizora. Po veličini i sastavu bile su uglavnom petočlane i regionalno homogene, odnosno ovo su ujedno bile i tzv. regionalne grupe studenata, i to iz već spomenutog razloga lakšeg sastajanja i smanjenja putnih troškova. Ove studentske grupe su se veoma često sastajale tokom studija. Zadatak ovih grupa bio je da primaju superviziju od njihovih supervizora, kako bi se studenti postepeno i kontinuirano uvodili i osposobljavali da kasnije oni daju superviziju drugima, što je i učinjeno tokom studija. Ovih grupa bilo je šest, a kasnije je tokom studija iz njih proisteklo formiranje i rad sa 30 supervizantskih grupa slične veličine.

Radne grupe ili regionalne grupe su podijeljene prema kriterijima:

- udaljenosti jednih od drugih (tj. da nisu udaljeni više od jednog sata putovanja),
- spolu,
- radnom iskustvu,
- godinama starosti i
- poziciji na radnim mjestima

Posebna pažnja se posvetila različitostima i o tome kako različite pozicije i iskustva mogu biti komplementarne u grupnom radu kroz diskusiju i razmjenu iskustava iz prakse.

U grupi studija „Menadžment u socijalnom radu“ projekt lider je konstruirao grupe vodeći računa o tome da u grupi ima predstavnika koji su u ulozi direktora, predstavnika iz ministarstava i zaposlenih na fakultetima, vladinih i nevladinih organizacija kao i onih koji nemaju iskustva na rukovodećim pozicijama. Polazno gledište je bilo da svaki od studenata može doprinijeti grupi iz svog iskustva ili neiskustva kao menadžer. Oni koji ne rade kao menadžeri mogu svojim pitanjima pomoći onima koji obavljaju rukovodeće poslove da artikuliraju svoje znanje, da problematiziraju i reflektiraju o svojoj poziciji i na taj način sami budu svjesni svog rada i svog razmišljanja u ulozi direktora. Studenti asistenti sa fakulteta mogu pomoći

u teoretiziranju znanja, primjene teorije u praksi. Na taj način svi članovi grupe utiču na dinamiku i procese u grupi, te doprinose razvoju grupe i pojedinca u grupi.

U grupi studija „Supervizija u socijalnom radu“ primjenjen je sličan princip: da se grupe formiraju prema mogućnostima putovanja jedni drugima i da imaju različita iskustva kako bi pridonijeli procesu učenja jednih od drugih.

Radne grupe su se sastajale po dogovoru. Neke grupe su se sastajale ne samo zbog izrade zadataka i primanja meta supervizije nego i u pomaganju jednih drugima kod individualne izrade zadataka. Jasni grupni zadaci i podjela uloga su imali značaj za pozitivni razvoj grupne dinamike.

U periodu od tri semestra niti u jednoj od 12 grupa nije bila potrebna intervencija nastavnog osoblja, tutora ili projekt lidera. Ako su neki konflikti bili u grupi, oni su se riješili bez intervencije drugih.

Grupe za reflektiranje i evaluaciju seminara su bile konstruisane na drugi način. U svakoj grupi za reflektiranje bili su prisutni predstavnici različitih radnih grupa, entiteta, ministarstva, fakulteta i sl. Takođe pitanje spola je bilo bitno pri formiranju ovih grupa. Kod studija supervizije princip spola nije mogao biti zadovoljen, jer od 31 studenta, dva studenta su bila muškog roda, a 29 ženskog. Isto tako, na ovim studijama nije bilo zaposlenih u ministarstvima jer su rukovodeće pozicije kontradiktorne pozicijama supervizora, pa samim tim i studijskog programa. To ne znači da ove osobe ne mogu biti supervizori, međutim u ovom projektu je to bilo nemoguće sprovesti jer su učesnici u projektu dolazili iz oblasti socijalne zaštite i davali superviziju najviše u oblasti socijalne zaštite. Kontradiktornost pozicije menadžera i supervizora se ogleda kroz mogućnost menadžera da imaju uvid u rad na način koji bi ometao superviziji i meta superviziji rad. Supervizija i meta supervizija podrazumijevaju povjerenje i slobodu iznošenja problema u radu sa klijentom. Svrha supervizije je profesionalni rast i razvoj. Da bi se to postiglo, supervizant u svojoj grupi mora imati povjerenje, da ukoliko njegov način rada nije zadovoljavajući, ne vodi sankcijama već daje mogućnost profesionalnom razvoju. Ako u jednoj supervizijskoj grupi imamo osobe koje su u funkciji nadzora, tada postoji veliki rizik da se članovi grupe suzdržavaju iznositi svoje poteškoće u radu sa klijentom. Isto važi i za osobu koja obavlja funkciju nadzora, jer se uloge isprepliću i nastaje konflikt uloga koje nisu poželjne u jednoj supervizijskoj grupi.

Grupe za reflektiranje su imale zadatak da neposredno nakon svake serije predavanja, u periodu od 1 ½ sata diskutiraju o predavanjima i povezuju sa svojim

iskustvima. Bilo je važno odgovoriti na pitanja: Na koji način im predavanja šire vidike i kako su ih shvatili? Različita radna iskustva daju različite perspektive što širi perspektivu svih u grupi. Zadatak ove grupe je da svojom diskusijom dođu do osnove za grupnu evaluaciju seminara i predavanja.

6.4. Studijske posjete drugim univerzitetima

Zadnjih nekoliko godina uopšte nije rijetkost da se organizuju brojne studijske posjete drugim univerzitetima. Postoji više razloga organizovanja ovakvih posjeta. Kao posebne razloge možemo izdvojiti: razmjena studenata, zajednički univerzitetski projekti, nastavak studiranja na drugim univerzitetima, upoznavanje koncepcija i organizacija studija različitih univerziteta, razmjena iskustava rada na različitim univerzitetima i slični razlozi.

Neke studijske posjete organizuju se ne direktno drugim univerzitetima, već njihovom okruženju. Cilj ovih posjeta je upoznavanje specifičnih obilježja određenih profesija, ali recimo u drugim zemljama. Tako, na primjer, važan segment akademskog plana i programa AUBiH-a u okviru obavezne praktične nastave jesu studijska putovanja. Američki univerzitet u Bosni i Hercegovini je za studente druge godine Fakulteta međunarodnih finansija i bankarstva u saradnji sa RIVA doo iz Tuzle i Rovita doo iz Sarajeva, realizovao zanimljivo studijsko putovanje. Cilj putovanja bio je studentima omogućiti da se upoznaju sa Tvornicom Duhana Rovinjskog (TDR) kao tržišnim liderom u regiji i šire. U fokusu studijske posjete bio je TDR-ov specifičan sistem kojeg integrirano čine firme: Hrvatski duhani d.d., TDR d.o.o., Istragrafika d.d. i Rovite doo (Ljubljana, Sarajevo, Podgorica, Beograd, Skoplje, Priština). Svaka firma ima svoju ulogu u procesu uzgoja, obrade duhana, te proizvodnje i distribucije duhanskih proizvoda. Tokom prezentacije studenti su dobili informacije o samoj tvornici od vremena njenog osnivanja, razvoja, do trenutnog pozicioniranja i poslovanja na bosanskohercegovačkom, hrvatskom i svjetskom tržištu. Nakon prezentacije i posjete postrojenju (proizvodnji) za studente AUBiH-a, je u TDR-ovom restoranu u sklopu fabrike upriličen ručak. Tokom trodnevnog studijskog boravka u Hrvatskoj, pored toga što su učili na iskustvu najboljih i

najuspješnijih, studenti AUBIH-a su upoznati i sa kulturnom baštinom Rovinja i Pule (www.bosnjaci.net).

Studijske posjete organizuju se i u svrhu istraživačko-dokumentacionih projekata o miru i proučavanju konflikata. U okviru studijske posjete Sarajevu, dr Džejson Frenks (Jason Franks), istraživač u Centru za mir i proučavanje konflikta pri Univerzitetu Sent Endrjuz (St Andrews) u Škotskoj posjetio je zajedno s desetak postdiplomaca ovog univerziteta Istraživačko dokumentacioni centar. Predsjednik Istraživačko dokumentacionog centra, gospodin Mirsad Tokača primio je 10. marta 2008. u Biblioteci i klubu gđu Ejmi Ros (Amy Ross), profesoricu Univerziteta u Džordžiji, koja je u posjetu IDC-u dovela trideset studenata s Odsjeka za geografiju istoimenog univerziteta. Tokača je studentima prezentirao rezultate projekta „Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini '91-'95“ i upoznao ih s drugim aktivnostima IDC-a (www.idc.org.ba).

Odbor za koordinaciju provedbe *Privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika* ispred entitetskih ministarstava obrazovanja u BiH, u organizaciji OSCE-a i UNESCO-a boravili su u studijskoj posjeti Sjevernoj Irskoj. Jedan od ciljeva posjete Sjevernoj Irskoj bio je upoznavanje sa organizacijom obrazovnih sistema, uključujući dostignuća u prevazilaženju nesporazuma, dubokih društvenih podjela i segregacija u postkonfliktnom periodu u ovoj zemlji. Pored toga posjeta je imala za cilj da identifikuje poučna iskustva iz Sjeverne Irske uključujući opšte mogućnosti za unapređenje obrazovanja u BiH i osiguranje jednakih mogućnosti za djecu povratnike, tako da sva djeca imaju jednak pristup obrazovanju (www.oscebih.org).

Brojni međuuniverzitetski projekti omogućili su, između ostalog, i studijske posjete. Tako, na primjer, u projektnoj 2004/2005. godini, donošena je odluka da se spoje dva projekta – *Course Development Program (CDP)* i projekt razvoja infrastrukture *Centers of Excellence Projects (CEP)*. Rezultat ove fuzije bio je jedan sofisticiran, pristupačan i veoma koristan projekat - Course Development Program +. Na osnovu pozitivnih ocjena primljenih od CDP+ korisnika, kao i zbog nepovoljnog stanja u kojem se nalazi visoko obrazovanje u Jugoistočnoj Evropi, a u saradnji sa univerzitetima/sveučilištima u BiH, odlučeno je da CDP+ bude implementiran i u naredne dvije godine. U sklopu CDP+ dodjeljuju se novčana sredstva za: stipendiranje profesora koji mijenja već postojeći predmet ili uvodi novi predmet (uključujući i period potreban za pripreme), nabavku stručne literature, štampanje

skripte potrebne za novi/modifikovani predmet, pokrivanje troškova **studijske posjete** nekom od univerziteta u EU (nije obavezno; poželjna je posjeta nekom od univerziteta u Austriji; posjeta može trajati najviše dvije sedmice) ili troškova nastalih pozivanjem profesora-partnera sa nekog od univerziteta u Evropskoj uniji, kao i za nabavku opreme. S obzirom da je fokus programa na „razvoju kursa“, nabavka opreme je predviđena samo kao opcija, i to u slučaju kada je realizacija novog/modifikovanog kursa uslovljena nabavkom opreme. CDP+ također pruža mogućnost prijavljivanja više predmeta (najviše pet) u sklopu jednog projekta. U tom slučaju, za realizaciju projekta dodjeljuju se sredstva potrebna za plaćanje profesora, štampanje skripti, nabavku literature, **studijske posjete** (nije obavezno) i – pod određenim uvjetima – nabavku opreme. Ovakvim projektima bit će posvećena posebna pažnja zbog veće vrijednosti istih (www.untz.ba).

„Tokom edukacije na postdiplomskim magistarskim studijama „Supervizija u socijalnom radu“ i „Menadžment u socijalnom radu“ postdiplomci su imali priliku slušati predavanja i učiti o švedskoj socijalnoj politici, teorijskim modelima i njihovoj primjeni u oblasti socijalnog rada, od 26 švedskih profesora. U više navrata, izrazili su želju da stečena znanja o „švedskom socijalnom radu“ praktično upotpune kroz studijsku posjetu. Svoj prijedlog za organiziranje posjete institucijama u oblasti socijalnog rada u Švedskoj iznijeli su postdiplomci studija „Menadžmenta u socijalnom radu“ za vrijeme posjete Andersa Hedlunda, predstavnika Side, na seminaru održanom u martu 2008. g. na Kozari, BiH. Prema argumentima postdiplomaca i tutora, percipirani ciljevi i benefiti studijske posjete bili su da se:

- Postdiplomci, profesori, tutori i stručni suradnici direktno upoznaju sa praksom socijalnog rada u Švedskoj i sa programom Odsjeka za socijalni rad na Univerzitetu u Geteborgu,
- Prodube njihova znanja kroz poređenje/komparaciju socijalnog rada u bosanskohercegovačkoj i švedskoj praksi,
- Uvidi kako se teorijska znanja, prenesena od strane švedskih profesora, koriste u švedskoj praksi,
- Kroz zajedničko putovanje postdiplomaca i profesora iz cijele BiH, produbi međuentitetska suradnja,
- Proširi profesionalna mreža socijalnih radnika i profesora iz BiH i
- BiH predstavi kao zemlja gdje se ljudi različite nacionalnosti i religije mogu okupiti oko zajedničke teme da bi postigli zajedničke ciljeve.

Sida je u julu 2008.g. odobrila projekt studijske posjete u Geteborg za postdiplomce, profesore, tutore i suradnike oba postdiplomska magistarska studija. Prvenstveno je planirano da Geteborg posjeti 80 osoba. Dvije osobe su otkazale putovanje, dok treća iz nepoznatog razloga nije doputovala. Stoga, u studijskoj posjeti Geteborgu je učestvovalo ukupno 77 osoba i to, 27 postdiplomaca studija „Menadžment u socijalnom radu“, 26 postdiplomaca studija „Supervizija u socijalnom radu“, 12 profesora (iz BiH, Hrvatske, Slovenije i Srbije), četiri tutora, četiri člana Upravnog savjeta, dva meta supervizora, projekt asistent i prevodilac. Svrha je bila organizirati posjete institucijama u oblasti socijalnog rada prema željama postdiplomaca. Na osnovu njihovih prijedloga sačinjen je program od 26 studijskih posjeta” (Cajvert i Čolo, vidi na: www.socworkmaster.com).

Dakle, u periodu od 29.9. do 6.10.2008. godine u okviru dodatnih aktivnosti postdiplomskih magistarskih studija *Menadžment i Supervizija u socijalnom radu* provedena je studijska posjeta gradu Geteborgu u Švedskoj. Za sve te dane boravka u Geteborgu bile su odlično organizovane sve studijske posjete. Pored studijskih posjeta pružena je prilika i za upoznavanjem sa kulturno-istorijskim znamenitostima, ne samo grada Geteborga, već i Švedske uopšte. Sve studijske posjete i slobodno vrijeme bile su perfektno planirane i realizovane. Prilikom studijske posjete moglo se učestvovati u mnogobrojnim posjetama i aktivnostima kao što su:

- posjeta svim geteborškim institucijama i organizacijama koje u domenu svojih aktivnosti imaju primarno, ali i sekundarno aktivnosti socijalnog rada i zaštite,
- posjeta Univerzitetu Geteborga (rektoratu),
- posjeta Gradskoj skupštini (prijem kod gradonačelnika),
- prisustvo organizovanoj svečenoj večeri i
- obilazak grada Geteborga uz prisustvo profesionalnog vodiča.

Boravak u rektoratu Geteborskog univerziteta omogućio je studentima, nastavnicima i saradnicima da se upoznaju sa osnovnim obilježjima ovog Univerziteta, ali i sa svim specifičnostima naučnog i nastavnog rada na Geteborškom univerzitetu. Iskustvo sa ove posjete omogućilo im je da realnije kompariraju sličnosti i razlike organizacionih i naučno-nastavnih aktivnosti Geteborskog i BiH univerziteta. Od posebnog značaja bila je posjeta Gradskoj skupštini gdje su studenti, nastavnici i saradnici imali prijem kod veoma ljubaznog i gostoprimitivog gradonačelnika. Na ovoj posjeti upoznali su se sa kulturno-istorijskim obilježjima grada Geteborga i zgrade gradske skupštine, kao i nekim specifičnim odlikama gradske vlasti. Veliko zadovoljstvo predstavljalo je i

zajedničko druženje predstavnika Univerziteta Geteborga, Sarajeva i Banjaluke održano na svečanoj večeri u prekrasnom restoranu u neposrednoj blizini zgrade rektorata. Ukusna večera i spontani kulturno-javni program uveličali su posjetiocima doživljaj ljepote i gostoprimstva domaćina. Obilazak grada Geteborga uz prisustvo profesionalnog vodiča omogućio je studentima, nastavnicima i saradnicima da detaljnije upoznaju kako se razvijao grad i život u njemu. Organizovanom vožnjom autobusom uz izlaganje vodiča upoznali su se sa najbitnijim kulturnim, istorijskim i nacionalnim znamenitostima ovog grada koje će dugo svim učesnicima studijske posjete ostati u jednom lijepom sjećanju. Ovo iskustvo stečeno u Geteborgu ostaće nezaboravno svim posjetiocima, i kao takvo omogućilo im je da više “približe” švedsku kulturu bosanskohercegovačkoj.

Literatura

www.unizg.hr

www.csm.hr

www.rasprave.fizika.org

www.see-educoop.net

Rot, N. (2006). Psihologija grupa. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Rot, N. (2003). Osnovi socijalne psihologije. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

www.bosnjaci.net

www.idc.org.ba

www.oscebih.org

www.untz.ba

www.socworkmaster.com

Backman, 1990

Gross Davis, 1993

Hammar Chiriac i Hempel, 2008